

Irodalomkönyvek a középiskolák 12. osztálya számára

Madocsa Lászlót, mint tanárt és tankönyvírókat széles körben ismerik, és nagy a tekintélye az iskolákban. Ennek megfelelően nagy várakozással vettem kezembe a tankönyvét és a szöveggyűjteményét, és nem is csalódtam. Elismerést érdemlő művek ezek, bár vannak velük kapcsolatban kérdéseim és kisebb-nagyobb kétségeim is. Ez azonban természetes, mert a jól sikerült művek – éppen erényeikkel – továbbgondolásra ösztönöznek.

A tankönyv kiemelten foglalkozik egyes írókkal, művekkel, különösen „*az új, szokatlan utakon járó és a legértékesebb művekkel*” (7. o.), de ezek mellett igen nagy számban említ másokat is. Ez az utóbbi eljárás – lexikonszerű ismertetés – többnyire csak említést enged magukról a művekről, egyben szabadságot biztosít a szakembernek ismeretei, ízlése szerinti válogatásra. A szerző a tanulók képzését, nevelését tartja szem előtt akkor, amikor a továbbhaladás, az érettségi szempontjából fontos részekre rózsaszínű kiemeléssel hívja fel a figyelmet, de mindenekelőtt azzal a törekvéssel, „*hogyan a tankönyvet elsősorban a művek értő felfogásához és önálló értelmezéséhez elvezető kalauznak, segédeszköznek*” fogják fel. (7. o.)

Józan arányban, egyharmad-kétharmad terjedelemben foglalkozik a tankönyv a világirodalommal, illetve a magyar irodalommal. Ezt azzal a vitával a háttérben tudjuk becsülni, melyben állandóan azt vetik fel egyesek, hogy az irodalom óriásai a világirodalomban lelhetők fel, a magyar irodalom pedig inkább csak e vonulat mellékága. Nekem nem lehet feladatom itt, ebben az ismertetésben, hogy eldöntsem e vitát, csak arra utalok a mi irodalmunk iskolai tanításának védelmében, hogy ez a miénk, a mi életünk, sorsunk, küzdelmeink tükrözője, s ki becsülje értékeit, ha nem mi.

Hasznosak és tartalmasak az egyes fejezetek előtt álló bevezetések. Ezek áttekintést adnak egy-egy kor, korszak eszméiről, a műnemek változásairól. Pl. a *Széppróza* előtti bevezetés részei: a regény változásai, ezen belül az intellektualizálódás, szubjektivizálódás, a jellemábrázolás átalakulása, időszerkezet (40–44. o.). Megszívlelendő gondolatokat, mondhatnám, figyelmeztetéseket kapnak itt a tanulók, mint pl.: „*A modern regény technikája... a külvilág egyetemes tükröképének felidézése helyett inkább az emberi tudat egészére irányul, a regény a világnak csak azokat a rétegeit és részleteit mutatja, amelyeket ez a tudat ismer és megérteni képes.*” (41. o.) A lírai fejezet egyértelműen utal a megközelítés nehézségeire: „*Korunk lírája nem kínál mindig kényelmes megközelítést, nem segíti elő a gyors olvasást, amely minél előbb végezni akar a szöveggel, 'mert egyéb dolgunk is van'. Nevezhetjük ezoterikusnak is, mert gyakran rejtvényekben és homályosan szól, a kimondhatatlant csak úgy tudja kifejezni, ha elrejti a kimondottban.*” (23. o.)

A tankönyv gerince és fő értéke az irodalmi művek elemzése, biztosan mondhatom, újszerű elemzése. (Nem kisebbítem Madocsai László érdemeit, ha utalok rá, hogy ebben bizonyára szerepük van a tekintélyes bírálóknak, Németh G. Bélának, Pomogáts Bélának, Szabolcsi Jánosnak és másoknak. A teljes névsor felsorolása hosszú volna.) Részletes, szakszerű és élvezetes képet kapunk – hogy csak a kiemelkedőket említsem – József Attila: *Eszmélet*; Pilinszky János: *Apokrif*; Radnóti Miklós: *Erőltetett menet*; Ottlik Géza: *Iskola a határon*; Albert Camus: *Közöny*; Gabriel Garcia Marquez: *Száz év magány* c. művéről. Madocsai az elemzésekben soha sem ad részletes(ebb) tartalmi ismertetést; jobbára röviden utal a mű cselekményére, csak olyan mértékben, hogy alátámassza, érthetővé tegye az eszméi, szerkezeti taglalást. Azt keresi, kutatja, az író hogyan formálja meg a világot egy-egy művével, szerkezet és forma (kifejezés) egységében. Nem követ valamiféle elemzési sémát, az foglalkoztatja mindvégig, hogy az író, alkotó új (újszerű) eljárását megvilágítsa, a művek megértéséhez segítséget nyújtson, s felkészítse a tanulókat a mondanivalót újszerűen kifejező, változó szerkezetű, megformálású művek megértéséhez. Bátran, következetesen él az irodalomesztétikái, elemzési apparátus terminológiájával; megkívánja tehát e szakismeretek állandó ébrentartását. El kell ismerni, hogy éppen ezen eljárás miatt az elemzések követése nem könnyű. A gyakran esszészerű tárgyalás a művek alapos ismeretét igényli. Ebben jó segítséget nyújt a szöveggyűjtemény, a legfontosabb művek tartalmazásával. A részletes szempontok, a különféle nézőpontok sokaságában könnyű elveszteni a fonalat, így pl. a *Godot-ra várva* vagy az *Iskola a határon* 8, illetve 9 oldalnyi taglalásában.

A tankönyv szövege nemegyszer növeli a követés, a megértés nehézségeit. Az előző tanulmányokra való visszautalás, a szakszavak, a tárgyalt mű részletes ismeretének megkövetelése egyaránt nagy erőfeszítést igényel a tanulóktól, mint pl. A *Mester és Margarita* elemzésében: „A mű alapproblémáját az első három fejezet veti fel. A hangsúly a hatodik istenbizonyítékon van, ami valójában a kanti etika erkölcsi parancsa. A regény egésze e parancs betöltésének lehetőségét vizsgálja. Woland azért mutatja fel Jesua alakját, mert benne a kanti törvény földi megtestesülését szemlélhetjük. [Új bekezdés] Az első fejezetekben három választásmodell szembesül egymással, ezzel előlegezve a regényben megjelenített emberi léthelyzet három alapmodelljét. Az ember a hatalom és etikai parancs egymásnak ellentmondó kettős szorításában választhat: vagy az etikum parancsát követi (Jesua), vagy megtagadja azt, és a hatalmat szolgálja (Berlioz, Kajafás, Júdás), vagy először gyávaságból vagy tudatlanságból a hatalom parancsát követi, majd felismeri a megtisztulás útját, mely az etikum vállalását jelenti (Pilátus, Iván)” (98–99. o.) – Hasonlóan nehéz részletek ezek is: „A zenében ez a sorsszerű felépítés gyakori. Korunkban a szeriális zene a sorsszerűségnek egyik történeti változatát testesíti meg. Az irodalomban is kialakultak a sorsszerűség változatai, ezek gyakran a zene sorsszerűségének korábbi formáira emlékeztetnek, de a szeriális zene szerkesztéséhez hasonló változatok is létrejöhetnek, mint ezt Weöres ilyen típusú művei bizonyítják.” (261. o.) – „Írásaiban a nyelvi 'látványok' MEGALKOTOTTSÁGA VILÁGSZERŰ. Hisz az értékcentrumok meglétében, a humanista értékagyomány az elbeszélő modalitásban, magatartásban is megnyilvánul. Ennek a látásmódnak az emberi gesztusok mögött feltételezett mélyebb jelentés az alapja, az a gondolat, hogy az emberi élet maga is értelmezhető alkotása a személyiségnek.” (387. o.)

A megbeszélések elmélyítését szolgálják az egyes szerzőkhöz, művekhez kapcsolódó kérdések. Ezek mind a tanulók önállóságra nevelését, elemző készségük növelését szolgálják. Van köztük különféle művek összevetése, magyarázatot, értelmezést, kifejtést igénylő, sok a stílusok, nyelvi jellegzetességek felismerésére, megállapítására ösztönöz.

Korábban már utaltam rá, hogy a részletesen tárgyalt írók, költők, drámaírók mellett nagy számban látunk, olvashatunk röviden ismertetett alkotókat. Ez, továbbá a részletező elemzések felvetik a kérdést: nem túlzott-e a tankönyv terjedelme? Lehet persze ismételtelen arra utalni, hogy e gazdagság lehetőséget ad a szaktanárnak a válogatásra, olvasmányok révén a tanulók szemléletének, ismereteinek a tágítására. De mégis: a tankönyv durván 400 oldal, a szöveggyűjteménnyel kiegészítve csaknem 1000 oldal! Ez elgondolkodtató, még akkor is, hogy tudjuk, a gimnáziumi tanulóknak nem kis része humán egyetemi szakok felé orientálódik.

Kérdőjeleimet félretéve őszinte elismeréssel kell adóznom Madocsai Lászlónak ezért a – sok tekintetben úttörő – munkájáért, mely elvezet egészen napjaink irodalmi alkotásaiig. Kell ehhez bátorság, hiszen a kortársi művek megítélése, méltatása nem tekinthető véglegesnek. Sokáig az a felfogás élt, hogy még élő írókkal ne foglalkozzon a középiskola. Ez a jobb álláspont, a mai; ne kerüljünk olyan helyzetbe, melyet Horváth János, felejtethetetlen professzora említ egyik művében: *„A tanár Sámbar Mátyásról magyarázott (akkor se tudták, ki ő), a hallgatók a pad alatt Adyt olvasták.”*

Sok-sok kortársunknak is kezébe adnám ezt a tankönyvet, remélve, hogy javulna országunkban az olvasottság, s egyre többen, egyre gyakrabban eljutnának a képregényektől, a *Pókember* olvasásától a figyelmet igénylő és műélvezetet nyújtó művekig.

Bencédy József

(Madocsai László: Irodalom a középiskolák 12. évfolyama számára. Átdolgozott kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, I. kiadás, 2004. 1–421. o.)

(Madocsai László: Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskolák 12. évfolyama számára. Átdolgozott kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, I. kiadás, 2006. 1–467. o.)